

Motion till riksdagen 2024/25:3227

av **Gudrun Nordborg m.fl. (V)**

med anledning av prop. 2024/25:20 Anonyma vittnen

1 Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen avslår proposition 2024/25:20 Anonyma vittnen.

2 Inledning

I en demokratisk rättsstat är det av central betydelse att förtroendet för myndigheterna i rättskedjan är högt. Ett av målen för rättsväsendet är den enskildes rättssäkerhet. Det innebär att rättsskipning och annan myndighetsutövning ska vara förutsebar och enhetlig samt bedrivs med hög kvalitet. Den tystnadskultur som har brett ut sig, framför allt omkring gängkriminaliteten och den organiserade brottsligheten är djupt oroande. Om människor skräms till tystnad och avstår från att vittna om brott riskerar utredningar att läggas ned, vilket kan medföra att gärningspersoner går fria i brist på bevisning. Regeringen föreslår att en lösning på problemet med tystnadskulturen ska vara att vittnen till grova brott ska kunna vara anonyma. Vänsterpartiet tänker bredare och har sedan tidigare föreslagit ett vittnesskyddsprogram.

Ett väl fungerande vittnesskyddsprogram är avgörande för att bryta den tystnads-kultur som gör att människor inte vågar vittna av rädsla för hämndaktioner. Personer som har betydelse för utfallet i en rättslig process kan få skydd genom polisens särskilda personsäkerhetsprogram som är en del av brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten (Bops). Även personer som arbetar inom exempelvis domstolsväsendet eller inom polisen och måste kunna utöva sitt yrke utan att påverkas av hot eller våld kan ingå i programmet. Det finns även bestämmelser om s.k. kvalificerade skyddsidentiteter som kan ge poliser möjlighet att få en fingerad identitet som kan användas i samband med t.ex. infiltrationsarbete och därpå följande vittnesmål.

Särskilt personsäkerhetsarbete får bl.a. bedrivs beträffande vittnen och andra hotade personer i syfte att skydda i första hand personer som lämnar uppgifter i samband med utredningar om allvarlig brottslighet. Genom personsäkerhetsprogrammet kan s.k.

bevispersoner få hjälp med bl.a. sekretesskyddade personuppgifter, fingerade personuppgifter, personskydd, flytthjälp inom Sverige och utomlands samt ekonomiska medel i syfte att ersätta förlorad inkomst och egendom. Bevispersonen måste i sin tur följa en rad regler som myndigheten ställt upp, som exempelvis gäller omfattande begränsningar av bevispersonens kontakt med anhöriga, rätt att vända sig till media etc., men det kan också gälla sådant som vilka jobb personen får söka och var personen får bo.

Dessvärre finns det en rad problem och brister i dagens vittnesskydd. Exempelvis är myndighetens beslut inte skriftligt och går inte att överklaga för den enskilde bevispersonen. I en situation där en person som fått lämna hela sitt gamla liv bakom sig för att ingå i programmet kan det leda till att hen blir helt utlämnad till myndigheten, helt utan insyn, rättssäkerhet eller möjlighet till prövning av beslut under tiden i programmet. Vänsterpartiet anser att det vore rimligt om målsägandebiträde eller annan stödperson med lämplig kompetens fick mandat att hjälpa bevispersonen i kontakten med polismyndigheten. Tyvärr har utredningen SOU 2021:35, som bl.a. sett över skyddet av förhörspersoner, dragit slutsatsen att det inte finns något behov av att ändra eller komplettera reglerna om det särskilda personsäkerhetsarbetet. Detta är beklagligt eftersom vittnesskyddet behöver moderniseras och uppdateras. Vidare behöver villkoren för de personer som ska ingå i det särskilda personsäkerhetsprogrammet bli tydligare.

Riksrevisionen har granskat om staten arbetar effektivt för att skydda hotade personer.¹ Granskningen har fokuserat på Polismyndighetens brottsoffer- och personsäkerhetsverksamhet men även på kontaktförbud och skyddade personuppgifter. Riksrevisionens övergripande slutsats är att staten inte arbetar tillräckligt effektivt för att skydda hotade personer. Dels för att staten inte kan säkerställa att de personer som behöver skydd beviljas det, dels för att skyddet inte alltid är verkningsfullt.

Vänsterpartiet har upprepade gånger föreslagit att regeringen ska ta initiativ till ett nytt särskilt personsäkerhetsprogram som på allvar skulle kunna bryta tystnadskulturen och skydda bl.a. vittnen (se t.ex. mot. 2024/25:V622). Dessvärre har riksdagens majoritet hittills valt att inte ställa sig bakom vårt förslag.

3 Regeringens förslag

Regeringen föreslår i sin proposition att det ska införas en möjlighet för vittnen att höras anonymt under en förundersökning och i brottmål i domstol. Syftet med förslaget är att stärka skyddet för vittnen och bryta tystnadskulturen inom och runt de kriminella gängen och på så sätt förbättra förmågan att utreda och klara upp brott. Ett vittne ska få lämna sina uppgifter anonymt om det finns en påtaglig risk för att vittnet eller vittnets närstående utsätts för allvarlig brottslighet. Det brott som vittnet ska höras om måste motsvara minst två års fängelse och skälen för åtgärden måste också uppväga de svårigheter den innebär för en misstänkt eller tilltalad möjligheter att förbereda och utföra sitt försvar. Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2025.

¹ Riksrevisionen. Statens skydd av hotade personer – brister i omfattning och effektivitet. RiR 2024:1.

4 Vänsterpartiets ställningstagande

Vi håller med regeringen om att det är djupt problematiskt med den tystnadskultur som har brett ut sig, framför allt kopplat till den organiserade brottsligheten och annan grov brottslighet. När människor skräms till tystnad och avstår från att vittna om brott riskerar utredningar att läggas ned och gärningspersoner går i förlängningen fria i brist på bevisning. Detta leder till att allmänhetens förtroende för rättsväsendet urholkas, vilket utgör ett allvarligt hot mot demokratin och rättsstaten. Vi har därför bl.a. stått bakom den förra regeringens förslag om vissa straffskärpningar och förändringar av bestämmelserna om mened, övergrepp i rättsak och skyddande av brottsling (prop. 2021/22:4489). Däremot anser vi att ett system med anonyma vittnen inte ska införas i svensk rätt. De avgörande skälen för vårt ställningstagande är att detta strider mot grundläggande principer för vårt rättssystem och krav på rättssäkerhet samt att systemet sannolikt inte kommer att vara användbart för myndigheterna.

Utredningen SOU 2021:35 har, i likhet med ett antal tidigare utredningar, gjort bedömningen att det inte finns tillräckligt starka skäl för att införa bestämmelser om anonyma vittnen. Enligt utredningen skulle en reglering om anonyma vittnen i högst begränsad utsträckning bidra till utredningar om och lagföringar för brott. Trots det tillsatte regeringen och Sverigedemokraterna en ny utredning som fick i uppdrag att ta fram ett system med anonyma vittnen. Den nya utredningen fick dock inte i uppdrag att överväga om en sådan reglering bör införas (dir. 2022:141, SOU 2023:67). Att regeringen nu, trots att en majoritet av remissinstanserna och Lagrådet avstyrker förslaget, ändå väljer att lägga fram en proposition om anonyma vittnen till riksdagen är mycket anmärkningsvärt.

Tunga remissinstanser som Justitiekanslern (JK), Riksdagens ombudsmän (JO), Svea hovrätt och Sveriges advokatsamfund har starka invändningar mot förslaget. Flera av remissinstanserna menar att ett system med anonyma vittnen skulle medföra svårigheter att upprätthålla grundläggande rättssäkerhetskrav och skulle inskränka den grundläggande principen om att den tilltalade ska ha full insyn i de omständigheter som läggs till grund för en fällande dom och rätten till ett effektivt försvar. Vidare påpekar flera remissinstanser att frågan om att införa ett system med anonyma vittnen i den svenska rättsordningen tidigare har behandlats i ett flertal utredningar och att nackdelarna med ett sådant system alltid har ansetts överväga fördelarna. Remissinstanserna kan inte se att utredningen gjort någon ny bedömning av de risker ett system med anonyma vittnen innebär som föranleder ett nytt ställningstagande till ett sådant system.

Advokatsamfundet konstaterar att anonyma vittnen används i oerhört begränsad omfattning i jämförbara demokratiska rättsstater. Det saknas därför anledning att tro på ett annat utfall vid ett införande av anonyma vittnen i Sverige. Bevisvärdet av vittnesutsagor från anonyma vittnen kommer dessutom att vara mycket lågt och den föreslagna lösningen är dessutom udda i en internationell kontext och främmande för det svenska rättssystemet. Att en person som är åtalad för brott ska ha full insyn i den bevisning som åberopas mot denne, är en fundamental princip i en rättsstat och ska inte få åsidosättas genom ett system med anonyma vittnen. Advokatsamfundet lyfter även fram det faktum att förslaget på inget sätt kommer att leda till färre hämndaktioner. I stället ökar förslaget risken för att utförarna begår misstag och skjuter fel person.

Flera remissinstanser, bl.a. Institutet för mänskliga rättigheter och Uppsala universitet (juridiska fakulteten), ifrågasätter också att ett system med anonyma vittnen kommer att bryta tystnadskulturen och öka lagföringen av allvarliga brott. Flera

remissinstanser, däribland Domstolsverket, Göta hovrätt, Stockholms tingsrätt, Svea hovrätt och Sveriges Domareförbund, menar att förslaget riskerar att verka kontraproduktivt genom att en reglering om anonyma vittnen kan leda till orealistiska förväntningar på möjligheten att anonymt kunna lämna uppgifter, vilket skulle kunna skada tilltron till rättsväsendet.

Lagrådet avstyrker i sitt yttrande att ett vittne ska kunna vara anonymt i domstol och anför att ett sådant system inger starka betänkligheter från rättssäkerhetssynpunkt. Lagrådet menar att regeringens förslag inte kommer att vara träffsäkert. Detta eftersom den tilltalade sannolikt kommer att förstå vem ett vittne, som tidigare har varit involverat i en kriminell gruppering med anknytning till det aktuella brottet, är. Enligt Lagrådet skulle domstolen sannolikt inte heller bedöma att ett anonymt vittnesförhör är lämpligt om vittnet är tidigare kriminellt belastad. Däremot skulle en reglering om anonyma vittnen kunna ha ett större värde vid hörandet av s.k. tillfällighetsvittnen, dvs. vanliga medborgare som har råkat bevittna ett brott eller något som har betydelse för utredningen av brottet. I dessa fall finns det, enligt Lagrådet, förmodligen bättre möjligheter att upprätthålla vittnets anonymitet i samband med rättegången. Men eftersom domstolen inte kommer att känna till vittnets identitet så måste den ändå utgå från att vittnet kan ha okända bevekelsegrunder för att lämna de uppgifter som hen lämnar. Ett anonymt vittnesmål kommer därför att förlora mycket av sitt bevisvärde. Lagrådet bedömer att det på sin höjd kommer att kunna användas som stödbevisning för annan mera kontrollerbar bevisning. Detta illustreras av att den lagstiftning om anonyma vittnen som finns i våra grannländer har utnyttjats enbart i ett mycket litet antal fall. I exempelvis Finland, där det har funnits en lagstiftning om anonyma vittnen sedan 2012, hade lagstiftningen fram till 2021 använts enbart vid ett tillfälle (se SOU 2021:35 s. 348). Lagrådet noterar också att flera domstolar har pekat på risken för att förslaget kommer att skapa förväntningar hos medborgarna om att de regelmässigt kommer att kunna vittna anonymt i domstol. Dessa förväntningar kommer dock inte att kunna infrias eftersom förslaget om att vittna anonymt är (och i rättssäkerhetens intresse måste vara) begränsat till speciella fall. Det finns därför risk för att förslaget kommer att påverka människors vilja att vittna på vanligt sätt.

Vänsterpartiet har tidigare, som vi redogjort för ovan, presenterat ett förslag om ett nytt särskilt personsäkerhetsprogram i syfte att bryta tystnadskulturen och få människor att våga vittna. I stället väljer regeringen att gå fram med ett förslag som i bästa fall blir verkningslöst och i värsta fall ett kontraproduktivt hot mot rättssäkerheten.

Riksdagen bör avslå regeringens proposition 2024/25:20. Detta bör riksdagen besluta.

Guðrun Nordborg (V)

Samuel Gonzalez Westling (V)

Lotta Johnsson Fornarve (V)

Jessica Wetterling (V)

Tony Haddou (V)

Andreas Lennkvist Manriquez (V)